

Podroužek, Kamil; Gabriel, František

Typy objektů valečovského "městečka"

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 211-224

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140712>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Typy objektů valečovského „městečka“

KAMIL PODROUŽEK – FRANTIŠEK GABRIEL

Abstrakt: Na základě rozboru formální struktury archeologizovaných staveb, zahloubených v předpolí hradu Valečova do pískovcového podloží, určují autoři tři časové horizonty osídlení této lokality. Modely osídlení, opřené o formální znaky procesu urbanistického vývoje staveb, spojují s událostmi, které zachycují písemné prameny, což dovoluje vyslovit hypotézu o císurách a proměně funkce lokality. Ta byla založena v první polovině 15. století jako tábor husitských polních vojsk, ve 2. polovině 15. století osídlena náboženskou komunitou Českých bratří a na přelomu 18. a 19. století obsazena vesnickými bezzemci.

Klíčová slova: Předpolí, hrad Valečov, pískovce, osídlení, středověk, novověk, relikt, struktura, vojenský tábor, náboženská komunita, vesničtí bezzemci.

Building Types of the Valečov “Town”

Abstract: On the basis of the analysis of the form structure of buildings excavated in the sandstone subsoil in the front section of the Valečov castle, the authors have defined three chronological horizons of the location settlement. They associate the settlement models, based on form features of the urban development of the constructions, with events recorded in written sources, which allows them to introduce a hypothesis on the borders and changing functions of the settlement. It was founded in the first half of the 15th century as a camp of the Hussite field armies; a religious community of the Czech Brethren settled there in the second half of the 15th century, and at the turn of the 18th and 19th centuries it was occupied by rural lackland people.

Key words: Front section, Valečov castle, sandstones, settlement, Middle Ages, Modern Age, relicts, structure, military camp, religious community, rural lacklands.

Lokalita Valečov je v odborné literatuře prezentována jako hrad s rozlehlým osídlením v předpolí. Nejstarší zmínku o zástavbě v předpolí hradu nalézáme u J. G. Sommera (1834, 162), který uvádí, že tyto uměle vytesané jeskyně užívalo k obývání vesnické obyvatelstvo za husitských válek a ve válce třicetileté. J. Filip (1947, 153) považuje „...ve skalách tesané světničky...“ za osadu „Skaláků“, obývanou ještě v 19. století. V současné době je tato lokalita interpretována jako „opevněné tábořiště“ (Chotěbor 1986, 78) či „opevněné zimoviště“ (Chotěbor 1986, 184; Durdík 2000, 581) z doby husitské. Domnělé tábořiště leží na protáhlé pískovcové ostrožně, vybíhající z jihozápadního okraje pískovcové skalní plošiny u Bosně (okr. Mladá Boleslav). Při jejím opyši vystupuje na skalním suku palác hradu Valečova, obíhaný nádvořím a oddělený od ostrožny hlubokým úvozem přístupové komunikace a nedokončeným šíjovým příkopem. Za ním, na jihovýchodní šíji ostrožny, leží lokalita, dnes označovaná Valečovské světničky. Na ploše 1,5 ha bylo terénním průzkumem zjištěno 89 zahloubených objektů, nebo jejich stop, sekaných v pískovcovém podloží. Doplnují je stopy opevnění, které uzavíralo skalní pukliny, a šíjový příkop, oddělující lokalitu od skalní plošiny. Přes příkop v minulosti přecházel dřevěný most, po kterém se dochoval ze skalního bloku vysekaný mostní pilíř. Promyšlenou lokalizací dokládá i systém opevnění bočních stran, s parkánem a dvěma tarasenými výpadními brankami.

Zdánlivý rozpor mezi datacemi osídlení předpolí Valečova lze snadno vysvětlit kontinuitou osídlení od husitských válek do 19. století. Různá datování nás však staví před otázku, zda se od sebe liší formální znaky jednotlivých objektů v čase.

Odpověď na položenou otázku hledáme studiem formální struktury, které se opírá výhradně o povrchový průzkum. Ten proběhl ve dvou krocích, sestávajících z analýzy a syntézy. Oba kroky uzavírá interpretace.

Jako východisko prvního kroku jsme zvolili objekty s prokazatelně obytnou funkcí (Podroužek 2003). Ta předpokládá současné splnění potřeb uživatele: tepelný komfort, dostatečný osvit a uzavíratelný vstup. Sledovanými strukturujícími entitami se tak stala vedle dispozice

a komunikačního schématu také zařízení: topeniště, vstupy a okna. Dle těchto entit a jejich kvalit byly obytné objekty roztrženy do dvou typů, z nichž každý má dva podtypy.

K typu A řadíme objekty dýmného provozu, kdy topeniště je obsluhováno z vytápěného prostoru a dým uniká také do tohoto prostoru.

Mezi objekty je nejčetnější podtyp A1: jedno- a dvouprostorové objekty, jejichž vstup je veden vodorovnou nebo klesající šjíjí, otevřenou do navazující místnosti rámovými dveřmi. Dým topeniště otevřeného do místnosti odchází vstupní šjíjí oválným otvorem v nadpraží vstupních dveří.

Podtypem A2 jsou jedno- a dvouprostorové objekty s širokým odtahem dýmu proraženým v nejvyšším místě zaklenutí stropu místnosti.

Do typu B řadíme objekty bezdýmného provozu, kdy dým uniká mimo vytápěný prostor.

Podtypem B1 jsou objekty s nepřímým vytápěným topeništěm.

Podtypem B2 jsou objekty s přímo vytápěným topeništěm.

V inkriminovaných objektech lze na základě četnosti topenišť a jejich exkluzivity modelovat se znalostí obecného vývoje topenišť také stratigrafické vztahy. Ve všech sledovaných objektech je přítomen podtyp A1. Předpokládáme, že je nahrazován podtypem A2.

Typ A je nahrazován typem B. Ne každý objekt typu A je nahrazován objektem podtypu B1, některé jsou nahrazovány podtypem B2. Každý podtyp B1 je ovšem nahrazován podtypem B2.

Z uvedeného třídění vybíráme čtyři typy topenišť, které představují strukturující entity datování.

Typ 1: Topeniště s přímým vytápěním. Mimo objekt byl neusměrněný dým odváděn průlezným otvorem ve stropě nad dveřmi vstupní šjíjí (obr. 1), případně ve vrcholu klenby (obr. 2). Topeniště lze modelovat jako dřevohlinitou pec. Provoz obytné místnosti byl dýmný.

Typ 2: Topeniště s nepřímým vytápěním. Usměrněný dým byl mimo objekt odváděn dýmníkovým sopouchem, opřným o zeď nad nakládacím otvorem (obr. 3). Topeniště lze modelovat jako kamna, provoz obytné místnosti byl bezdýmný.

Typ 3: Představuje jej jediné topeniště s nepřímým vytápěním, kde usměrněný dým je mimo objekt odváděn neprůlezným komínovým sopouchem, opřným o zeď nad nakládacím otvorem. Do komínového sopouchu ústí nad nakládacím otvorem tahový výdech (obr. 4). Topeniště lze modelovat jako pozdně barokní a klasicistní kamna.

Typ 4: Vytápění zajišťovalo topeniště s přímým vytápěním. Usměrněný dým byl mimo objekt odváděn tahovým komínem, navazujícím na zaklopený tahový sopouch, vysekaný v líci zdi a vyvedený okenní či dveřní špaletou, případně stropem (obr. 5). Topeniště lze modelovat jako sporák. Provoz obytné místnosti byl bezdýmný.

Na základě tohoto třídění se pokoušíme definovat další strukturující entity datování, které nalézáme i u ostatních objektů, u nichž obytná funkce není prokazatelná nebo pravděpodobně obytné nebyly. Jako korelující se ukázala dispozice objektů a profilace interiéru v řezu.

Objekty třídy 1, jejichž prostor vymezují rovné a svislé plochy stěn, zastropení napodobující zděné stavby a ostré kouty nebo hrany (obr. 6, 7), korelují s topeništi typů 3 a 4.

Objekty s nenaplněnou snahou o vysekaní rovných a svislých stěn, rovných a vodorovných stropů, spojených konkavními kouty a konvexními hranami (obr. 8, 9), korelují s topeništi typu 2. Tyto objekty řadíme do třídy 2.

Objekty, které řadíme do třídy 3, charakterizují tvary různě oválných dutin, jejichž prostor neohraničují kouty a svislé stěny a u nichž není patrné rozdělení stěn a stropů (obr. 10, 11), korelují s topeništi typu 1.

Před vyhodnocením sebraných informací upozorňujeme na problémy, se kterými se setkáváme při deskripci v terénu. Získávání našich informací především determinuje míra archeologizace objektů. U všech objektů se dochovaly pouze ty části, které byly vysekané ve skále. Na jedné straně se setkáváme s objekty, které sice nejsou dochované v plném rozsahu,

Obr. 1. Topeniště typu 1 s odtahem dýmu ve vstupní šji.
Foto I. Peřina.

Abb. 1. Feuerstätte vom Typ 1 mit Rauchabzug im Eingangshals. Foto I. Peřina.

Obr. 2. Topeniště typu 1 s odtahem dýmu ve vrcholu klenby.
Foto K. Podroužek.

Abb. 2. Feuerstätte vom Typ 1 mit Rauchabzug im Gewölbescheitel. Foto K. Podroužek.

dovolují nám však vymezit tvar jejich interiéru. Jiné objekty se dochovaly pouze v reliktech, které tvar interiéru zcela vymezit nedovolují, a jindy, při nejvyšší míře entropie, pracujeme pouze se stopami konstrukcí, u kterých často nedovedeme vymezit ani jejich prostorové relace. Tato skutečnost snižuje četnost objektů souboru a tím ovlivňuje jeho vypovídací hodnotu.

Určitou míru informací, kterou obsahují relikty a stopy, nelze získat bez odstranění půdního krytu. To by ovšem umožnil pouze archeologický výzkum.

Studiem terénu jsme zařadili do souboru 85 objektů, které na základě výše definovaných znaků dělíme do tří tříd. Za nejstarší z nich považujeme objekty a jejich relikty ve tvaru různých oválných dutin, případně vybavených topeništěm typu 1. Typ topeniště současně řadí tuto třídu do období, které ve střední Evropě končí v raném novověku. Užívání těchto 23 objektů tedy řadíme do středověku a raného novověku a spojujeme je s tzv. menším Táborem orebitských husitských vojsk Bernarda a Bartoše Valečovských.¹ Ten datujeme historickými zprávami do let 1423–1439.² Se zánikem objektů spojujeme zprávu o „spálení sрубů valečovských“ při dobývání Valečova Jindřichem Děčínským z Vartemberka (Šimák 1917, 266). Zástavba v tomto období přisedala z vnitřní strany k obvodovému opevnění sídla (obr. 12). Patrná návaznost objektů na fortifikaci dokládá, že objekty byly zakládány v jednotném logickém celku opevněného sídelního komplexu. Ten však postrádá přímé komunikační spojení s hradem. Domy v některých případech dosahovaly úrovně prvního patra, jindy, v případě úplného zahloubení do skalního podloží, byly jednopodlažní. Zdá se, že převažovaly jednoprostorové domy a zastoupeny jsou i domy dvouprostorové.

Za nejmladší objekty a jejich relikty naopak považujeme ty, jejichž prostor vymezují rovné a svislé plochy stěn a jsou případně vybaveny topeništi typů 3 a 4. Ty tuto třídu s 26 objekty řadí do období 19. století a dovolují nám ji spojit s bezejmennou osadou Skaláků, jejíž

Obr. 3. Topeniště typu 2 s odtahem dýmu usměrněným dymníkovým sopouchem, přestavěným na typ 3 se sopouchem tahovým. Foto I. Peřina.

Abb. 3. Feuerstätte vom Typ 2 mit Rauchabzug durch einen gleichgerichteten Rauchabzugskanal, umgebaut zu Typ 3 mit Zugrauchloch. Foto I. Peřina.

Obr. 4. Topeniště typu 3 s odtahem dýmu usměrněným dymníkovým sopouchem a tahovým výdechem. Foto I. Peřina.

Abb. 4. Feuerstätte vom Typ 3 mit Rauchabzug durch einen gleichgerichteten Rauchabzugskanal und Zugabluft. Foto I. Peřina.

Obr. 5. Topeniště typu 4 s tahovým sopouchem vyústěným oknem. Foto K. Podroužek.

Abb. 5. Feuerstätte vom Typ 4 mit durch ein Fenster geführtem Zugrauchloch. Foto K. Podroužek.

úřední vyklizení proběhlo 5. 10. 1892 (Kronika). Dobu jejího užívání připomíná datace 1831 u dveří jednoho z domů. Devatenácté století využilo ze starší zástavby domy, situované ve čtyřech shlucích, ve kterých zjišťujeme také pravděpodobně i nově vysekané objekty. Největší koncentrace objektů, užívaných v 19. století, ležela na jižní straně osídlené plochy (obr. 13). Zbylé tři méně početné shluky evidujeme na její severovýchodní hraně. Většinu domů 19. století rekonstruujeme jako dvoj- a trojdílné domy s hospodářským zázemím, uspořádaným kolem dvorku. Z ikonografie (Šimák 1930, obr. 566) se dozvídáme, že domy, alespoň některé, byly jednopodlažní, doplněné roubenou konstrukcí.

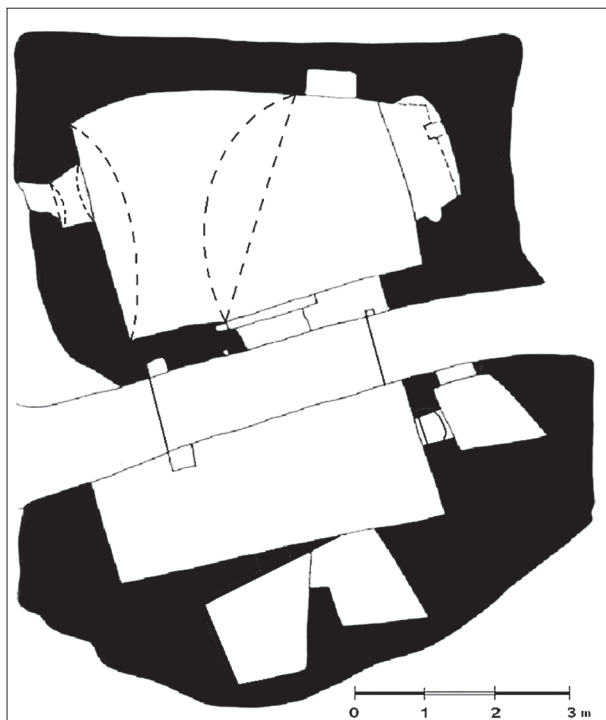
Otázkou zůstává, jakému osídlení přiřadit 36 objektů, které nenáleží žádné z předchozích tříd a jsou charakterizovány snahou o vysekání rovných ploch, případně vybavených topeništi typu 2. Z hlediska datování užitého typu topeniště je důležité vymezení sociálního prostředí. Z něho vyřazujeme prostředí šlechty, vázané na panská sídla s nutnými manifestačními a demonstračními znaky, a prostředí zemědělců, pro které je uspořádání sídla nefunkční, neboť nedovoluje efektivně obhospodařovat plužinu. Ze struktury feudální společnosti se zbývá obrátit k prostředí města, se kterým zjištěná formální struktura nekoliduje, současně však zcela nároky tohoto prostředí na bydlení nesplňuje. Zatímco typ topeniště řadí obytné domy do poměrně širokého období od závěru 15. do počátku 17. století, jejich forma nedosahuje úrovně tehdejšího bydlení ve městech.³ Nezbyvá tedy, než třicetišesti užívaným objektům hypoteticky přiřadit funkci provizorního bydlení, jehož užití však musel nutně tolerovat majitel panství a obyvatel hradu, ležícího v bezprostředním sousedství.

Při interpretaci užití provizorního bydlení se tedy obracíme k informacím o živé kultuře, zachyceným v písemných pramenech. Ty nás informují o vrácení Valečova Janovi z Valečova po roce 1447 (Sedláček 1895, 118). Po jeho smrti se ve Valečově uvázal Vaněk Valečovský z Kněžmostu, podkomoří Jiřího z Poděbrad a autor traktátu „Proti panování kněžskému“ z roku 1457. Ten patřil, stejně jako bratr majitele sousedního panství Mladé Boleslavi, Ctibor Tovačovský z Cimburka, autor traktátu „Hádání Pravdy a Lži o kněžské zboží a panování jejich“, k předním zastáncům myšlenkového směru vznikající církve Českých bratří (Kalista

Obr. 6. Pohled do objektu třídy 1. Foto I. Peřina.

Abb. 6. Ansicht eines Objektes der Kategorie 1. Foto I. Peřina.

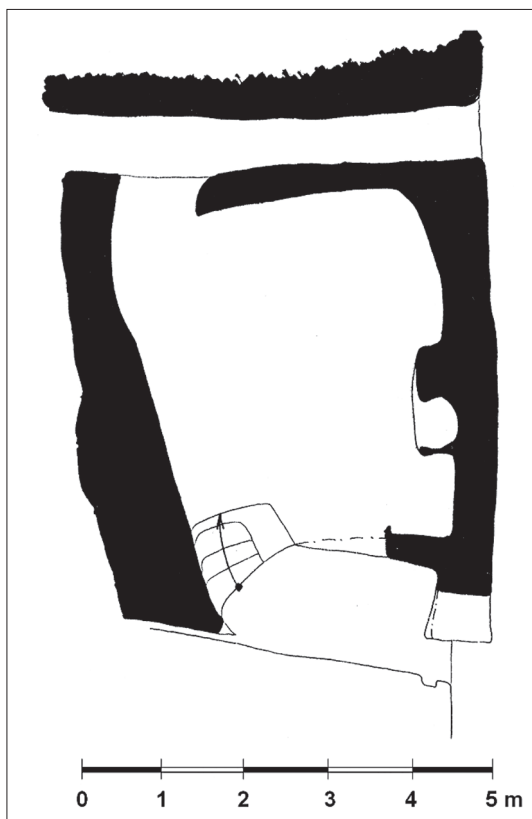
Obr. 7. Půdorys objektu třídy 1. Zaměření a kresba K. Podroužek.

Abb. 7. Grundriß Objekt der Kategorie 1. Vermessung und Zeichnung K. Podroužek.

Obr. 8. Pohled do objektu třídy 2. Foto K. Podroužek.

Abb. 8. Ansicht eines Objektes der Kategorie 2. Foto K. Podroužek.

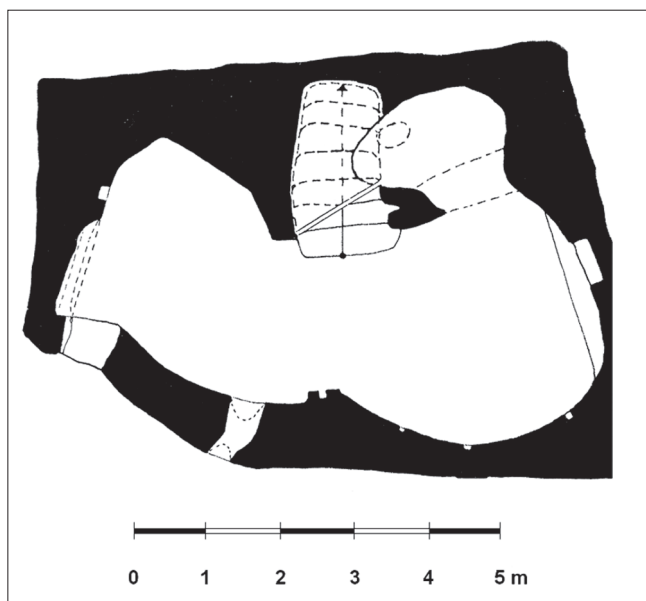
Obr. 9. Půdorys objekt třídy 2. Zaměření a kresba K. Podroužek.

Abb. 9. Grundriß Objekt der Kategorie 2. Vermessung und Zeichnung K. Podroužek.

Obr. 10. Pohled do objektu třídy 3. Foto I. Peřina.

Abb. 10. Ansicht eines Objektes der Kategorie 3. Foto I. Peřina.

Obr. 11. Půdorys objekt třídy 3. Zaměření a kresba K. Podroužek.

Abb. 11. Grundriß Objekt der Kategorie 3. Vermessung und Zeichnung K. Podroužek.

Obr. 12. Plán Valečovských světníček s vyznačením objektů z doby nejstaršího osídlení 1423–1439. Kresba B. Linhartová dle zaměření F. Gabriela.

Abb. 12. Planskizze von Valečover Räumen mit Kennzeichnung der Objekte aus der Zeit der ältesten Besiedelung 1423 - 1439. Zeichnung B. Linhartová nach der Vermessung von F. Gabriel.

2003, 127). Není tedy náhodou, že první Bratři v „Psaní panu podkomořimu“ vkládají svou apologii do rukou právě Vaňkovi Valečovskému (Kalista 2003, 128).⁴

Před rokem 1481 získal držení hradu Samuel z Hrádku, kterého vystřídal jeho syn Jiřík. Ten jej v roce 1498 prodal Bedřichovi z Donína, vlastnícímu hrad až do roku 1512. Bedřich „...poznáv působení bratří Boleslavských, od té doby co tu seděl, velice jejich učení přál“ (Sedláček 1895, 119). Dne 23. září 1530 se spolu s dalšími dvaceti šlechtici Mladoboleslavského kraje stal členem Jednoty bratrské (Molnár 1952, 212).

Zda byli Českým bratřím nakloněni i dva další majitelé hradu, Jiří Berka z Dubé a na Berštejně a Mikuláš Vančura z Řehnic, nevíme, avšak syn druhého z nich, Jiřík Vančura z Řehnic, majitel Valečova v letech 1543–1554, a také jeho vnuk Bedřich, stanuli již prokazatelně v řadách Jednoty bratrské (Molnár 1952, 212). I o další majitelích Valečova, Kaplířích se Sulevic a Kapounech ze Svojkova, je známo, že na svých majetcích poskytovali ochranu Českým bratřím.

Hledáme-li tedy uživatele sídla u hradu Valečova, nabízí se možnost druhotného provizorního využití středověké zástavby českobratrskou církevní komunitou. O osudech Českých bratří na Mladoboleslavsku nás zpravují dějiny sboru v Mladé Boleslavi (Molnár 1952), které jsou mezi lety 1469–1621 ve své podstatě opakovaným exodem. První pronásledování Bratří probíhalo již před rokem 1471, za vlády Jiřího z Poděbrad. Další je spojeno s uplatňováním

Obr. 13. Plán Valečovských světníček s vyznačením objektů z doby nejmladšího osídlení v 19. století. Kresba B. Linhartová dle zaměření F. Gabriela.

Abb. 13. Planskizze von Valečover Räumen mit Einzeichnung der Objekte aus der Zeit der jüngsten Besiedelung im 19. Jahrhundert. Zeichnung B. Linhartová nach der Vermessung von F. Gabriel.

Mandátu proti Jednotě bratrské, přijatém o Svatojakubském sněmu v roce 1508. V souvislosti s jeho obnovením Ferdinandem I. došlo v roce 1548 k uzavření mladoboleslavského sboru, které se opakovalo znovu v roce 1602. Tehdy trvalo až do roku 1609, kdy Majestát Rudolfa II. umožnil návrat bratří do Boleslavi. Zde však mohli zůstat pouze do roku 1621, kdy po bitvě na Bílé hoře došlo k definitivnímu zrušení sboru.

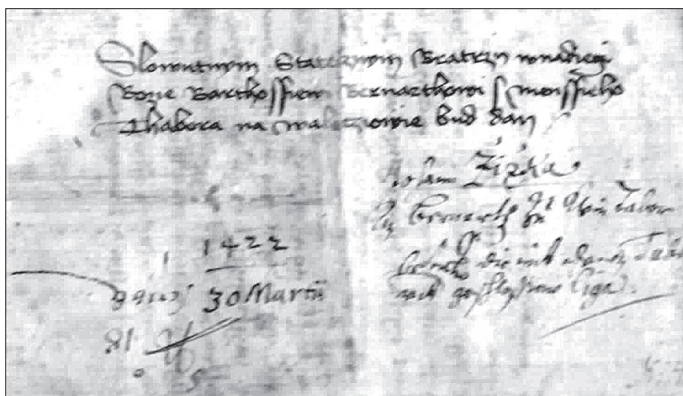
Předpokládáme, že po vypovězení z města se bratři mohli zdržovat, zvláště pokud se nadáli brzkého návratu, v nedalekém okolí, ovládaném českobratrskou šlechtou. Obdobnou situaci nalzáme ovšem v Mnichově Hradišti, Brandýse nad Labem, v Bělé pod Bezdězem a v Turnově, kde také působily bratrské sbory. Do předložené hypotézy můžeme tedy vedle Valečova zahrnout také např. lokalitu Kozlov–Chlum nedaleko Turnova, kde se setkáváme se se situací analogickou zástavbě druhé stavební etapy na lokalitě u hradu Valečova (Gabriel–Podroužek 2006).⁵

Zástavba této druhé stavební etapy lemuje, obdobně jako zástavba etapy první, okraj využívané plochy, vstupuje však i do jejího středu a na jihozápadní straně přesahuje i linii jejího opevnění (obr. 14). V případě Valečova je pro ni typický dvoudílný dům s obslužnou částí při vstupu a obytnou větší místností vzadu. I v případě přestavby ze staršího středově-

Obr. 14. Plán Valečovských světníček s vyznačením objektů z doby osídlení od 2. poloviny 15. do počátku 17. století. Kresba B. Linhartová dle zaměření F. Gabriela.

Abb. 14. Planskizze von Valečover Räumen mit Kennzeichnung der Objekte aus der Zeit der Besiedelung ab 2. Hälfte 15. bis Anfang 17. Jahrhundert. Zeichnung B. Linhartová nach der Vermessung von F. Gabriel.

Obr. 15. Detail adresy na rubu listu Jana Žižky z Kalichu Bartošovi a Berndardovi z Valečova. Foto K. Podroužek

Abb. 15. Adressendetail auf der Rückseite eines Briefes von Jan Žižka aus Kalich (Kelch) an Bartoš und Bernard von Valečov. Foto K. Podroužek.

kého domu se stavebník snažil tuto dispozici zachovat. Jedinou stopou po možném patrování jsou kapsy po trámových stropech.

Studium formální struktury umožnilo rozlišit tři časové horizonty osídlení lokality a naznačit jejich odlišné funkce. Domníváme se, že podobně jako jihočeský Tábor byla i námi sledovaná lokalita založena jako opevněné sídlo v těsném sousedství hradu, který ji poskytoval určitou ochranu a oporu. Na rozdíl od Tábora (Šmahel 1996, 3, 148) však vývoj k městu ukončilo dobytí a zničení lokality v roce 1439. Následné osídlení po roce 1447 využilo lokalitu pravděpodobně pouze jako refugium. Nelze ovšem vyloučit jeho přerůstání do trvalého osídlení. Poslední sídelní horizont náležel v 19. století vesnickým bezzemkům.

Předložená archeologizovaná struktura, která dovoluje studovat stavební vývoj předcházející vzniku města, představuje svým souborem objektů ojedinělou sídelní jednotku a nabízí, snad jako jedina ve střední Evropě, informace o stavební podobě tohoto typu sídla.

Poznámky

¹ Přidržujeme se vlastního hodnocení listu Jana Žižky z Kalicha ze dne 26. března 1423, který uvedené označení uvádí. Rub listiny, obsahující ve střední části na třetině složeného listu pouze text: *slovutným, statečným bratřím v naději božie Bartošěvi, Bernardovi z menšieho Tábora na Valečově buď dán*, interpretujeme jako adresu k doručení listu. Odkláníme se tedy poněkud od interpretace v tradici Josefa Pekaře, která pod označením „menší Tábor“ rozuměla obecný název jednoty orebského bratrstva Jana Žižky (Pekař 1992, 3, 197 a 198) a přikláníme se k interpretaci spojující uvedené označení s osídlením u hradu Valečova. Domýšlíme tak pochybnost Šmahelovu (Šmahel 1969, 165), dosud rozvíjenou pouze jedním směrem (Šmahel 1996, 3, 132). Hypotézu podporují následující zjištění:

1. Časový sled událostí popírá možnost užití označení pro název výše uvedeného východočeského bratrstva, vedeného Janem Žižkou.

– Dne 26. 3. 1423 píše na Vilémově Jan Žižka z Kalichu zmíněný list Bartošovi, Bernardovi Valečovským, ve kterém je zve na sněm o Velikonocích do Německého (Havlíčkova) Brodu. Pouze v tomto listu se objevuje výše zmíněné označení, a to v adrese na jeho rubu.

– Dne 1. 4. 1423 píše na Vilémově Jan Žižka do Skalice a Náchoda a svolává na již zmíněný sněm „*všech věrných ... žádných osob nevymíňujíc*.“

– Dne 7. či 8. 4. 1423 je na sněmu v Německém Brodě ustaven branný svaz, namířený původně zejména proti Čenkovci z Vartemberka, jak dokládá obsah listu Valečovským a také následné vojenské akce. Manifest založeného bratrstva, stvrzený i oběma bratry Valečovskými, byl pak vydán někdy po tomto datu, zřejmě až mezi 22. 8.–19. 9. 1423 (Šmahel 1996, 3, 142).

Nelze tedy mít za to, že by adresa v listu Bartošovi a Bernardovi Valečovským mohla sloužit k označení tohoto dosud neexistujícího bratrstva. Předpokládáme proto, že signifikant „*z menšieho Tábora na Valečově*“ označoval jiný objekt.

2. Určujícím konotátem uvedeného slovního spojení je slovo *Tábor*. O společenském významu tohoto znaku v době husitské vypovídá jeho symbolický smysl. Jméno biblické hory *Thabor* se na základě zmínky v Knize Soudců 4, 6nn. *O vítězném boji Izraelských proti Kanajským*, užívalo nejen pro označení vrchů, ale také pro označení dalších shromaždišť zbrojného lidu Božích bojovníků (Macek 1952, 234–248, 298–301; Vavřinec z Březové 1979). Jako označení pro vojenské ležení se objevuje v polštině a v maďarštině, ve stejném významu zobecnělo i v češtině, kde nahradilo starší označení *stan*, *stány* (srovnej Lukáš 9, 35 Proměnění na hoře). Tento proces proběhl zřejmě apelativizací vlastního jména hory *Thabor*. Také příbuzné turkotatarské slovo *tabur* označuje vojsko v obranném postavení.

3. Uvedenou hypotézu spojující označení *Tábor* s konkrétní polohou u hradu Valečova podporují i toponomastická zjištění.

K roku 1555 se při rozdělení Valečova mezi Hynka a Zikmunda Vančury z Řehnic připomíná na blíže neurčeném místě *pod hradem Valečovem* krčma, zvaná *Tábor* (Sedláček 1895, 119). Lokalitu *Tábor*, tentokrát jako zaniklou samotu na panství Valečov, zaznamenává k roku 1748 také Berní rula (Doskočil 1953, 119). Domníváme se, že uvedené toponymum koresponduje s označením v adrese listu Jana Žižky z Kalichu a udrželo se v místě tradicí. Pokud by se název ustálil v signifikantu „*Menší Tábor*“ (Šmahel 1969, 227; Šmahel 1996, 3, 132), tradice by označení v tomto tvaru konzervativně podržela. Tomuto závěru neodporuje ani čtení adresy listu v tradici Pekařově (Pekař 1996, 198; Škorpil 1946, 117), k jehož transkripci se v aktualizaci do stávajícího kodifikovaného pravopisu přikláníme. Na základě vlastního hodnocení textu nevidíme žádný důvod k rozdílnému přepisu typově shodných počátečních liter slov: ... *statečným bratřím* ... a ... *menšieho (Tábora)* (obr. 15).

4. Faktickou spojitost Valečova s prostředím jihočeského Tábora dokládá také ojedinělý nález střepu džbánu z počátku 15. století, opatřený nápisovým radělkem s textem MARIA, typického zboží hrnčířského

výrobního okruhu Tábora a Sezimova Ústí (Waldhauser–Sosnovec 2004, 386). Za upozornění děkují autoři I. Peřinovi.

- ² Originál listu Jana Žižky z Kalichu Bartošovi a Bernardovi Valečovským z 26. března 1423 je uložen v Knižnovně Národního muzea v Praze, rukopisné zlomky, sign. 1 A c 83. Za nepřímý podnět k jeho prozkoumání, jakož i za cenné připomínky k textu formou posudku, děkujeme prof. PhDr. Jan Klápštěmu, CSc., FF UK Praha, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou. Za milou spolupráci při analýze listu děkujeme Mgr. Martě Vaculíkové, Ph.D., vedoucí oddělení rukopisů a starých tisků KNM.
- ³ Bydlení v období závěru 15. až počátku 17. století dosvědčují i nálezy keramiky z lokality (Chotěbor 1986, 187, 191).
- ⁴ Teprve v roce 1467, tedy po deseti letech své existence, se Jednota bratrská rozhodnutím o svěcení vlastních kněží na synodě ve Lhotce v Rychnova nad Kněžnou oddělila od obou církví: katolické i utrakvistické, také de iure. K následujícímu roku je doložen bratrský sbor ve vsi Vinařice, vzdálené 15 km od Valečova. Odtud se, patrně v souvislosti se zakoupením panství Mladá Boleslav Janem Tovačovským z Cimburka v roce 1469, stěhuje první nám ve sledované oblasti známý sbor Jednoty bratrské na předměstí Mladé Boleslavi (Molnár 1952, 28; UPČ 1978, 401–402). Po smrti Jana v roce 1483 spravoval panství až do roku 1494 jeho bratr Ctibor Tovačovský z Cimburka. Také další držitelé Mladé Boleslavi patřili, obdobně jako okolní šlechta v Brandýse nad Labem, v Mnichově Hradišti, v Turnově a v Bělé pod Bezdězem, k zastáncům církve Českých bratří.
- ⁵ Průzkum a vyhodnocení lokalit probíhá v rámci grantu GAČR 404/06/1223.

K tisku doporučil prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.

Literatura

- DURDÍK, T., 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- DOSKOČIL, K., 1953: Berní rula 2. Praha.
- FILIP, J., 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha.
- GABRIEL, F.–PODROUŽEK, K., 2006: Pracovní hypotéza k raně novověkému sídlení na pískovcích. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 11, 121–128.
- HALAMA, J., 2003: Sociální učení Českých Bratří 1464–1618. Brno.
- HAVRÁNEK, B. a kol., 1963: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 1. Praha.
- 1964: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 2. Praha.
- CHOTĚBOR, P., 1986: Komplexní povrchový výzkum hradu Valečova, PA LXXVII, 177–196.
- KALISTA, Z., 2003: Cesta po českých hradech a zámcích. Praha.
- KRONIKA: Kronika obce Boseň, Státní oblastní archiv Mnichovo Hradiště.
- MACEK, J., 1952: Tábor v husitském revolučním hnutí I. Praha.
- MOLNÁR, A., 1952: Boleslavští bratři. Praha.
- 1954: Cesty reformace. Praha.
- PEKAŘ, J., 1992: Žižka a jeho doba, sv. 1–4. Praha.
- PODROUŽEK, K., 2003: Vesnické stavby v pískovcovém podloží, rkp. disertační práce ČVUT Praha.
- SOMMER, J. G., 1834: Königsreich Böhmen II, Bunzlauer Kreis. Praha.
- SEDLÁČEK, A., 1895: Hrady, zámky a tvrze království českého, sv. 10. Praha.
- ŠIMÁK, J. V., 1917: Dějinné paměti okresu mnichovohradištského. Mnichovo Hradiště.
- 1930: Soupis památek historických a uměleckých v okresu mnichovohradištském, díl I. Praha.
- ŠKORPIL, V. M., 1946: Na množství nehleďte. Jan Žižka, kronika, řád, listy. Praha.
- ŠMAHEL, F., 1969: Jan Žižka z Trocnova. Praha.
- 1996: Husitská revoluce 1–4. Praha.
- VAVŘINEC Z BŘEZOVÉ, 1979: Husitská kronika, Píseň o vítězství u Domažlic. Praha.
- WALDHAUSER, J.–SOSNOVEC, P., 2002: Nová archeologická zjištění na hradech v Pojizeří, CB 9, 383–386.

Zusammenfassung

Objekttypen des Valečover „Städtchens“

Die laut Fachliteratur während den Hussitenkriegen beginnende und bis ins 19. Jahrhundert dauernde Besiedelung der Fundstätte im Vorland der Burg Valečov wirft die Frage auf, ob sich die formalen Kriterien der Objekte in den einzelnen Zeithorizonten voneinander unterscheiden. Eine Antwort darauf erlaubt das Studium der formalen Strukturen, das sich ausschließlich auf eine Oberflächengrabung stützt, die in zwei Schritten durchgeführt wurde. Im ersten Schritt werden Objekte untersucht, die nachweislich eine Wohnfunktion aufweisen, wobei Anlage, Verkehrswegeschema, Feuerstelle, Eingänge und Fenster als strukturierende Größen angesehen werden. Anhand dieser Kategorisierung wird der Versuch unternommen, weitere strukturierende Merkmale zu definieren, die eine Datierung der Objekte ohne Feuerstellen erlaubten.

Als korrelierend hat sich die Anlage der Objekte und die Profilierung der Innenräume im Querschnitt erwiesen. Aufgrund der Geländeuntersuchung wurden 85 Objekte in die Gruppe aufgenommen, die anhand der definierten Merkmale in drei Kategorien unterteilt wurden. Als älteste von ihnen werden die Objekte und ihre Relikte angesehen, welche die Form unterschiedlich ovaler Hohlräume aufweisen. Diese werden mit dem sogenannten Kleineren Lager der Hussitentruppen der Orebiten in Verbindung gebracht und in die Jahre 1423–1439 datiert. Als jüngste Objekte und deren Relikte werden umgekehrt solche angesehen, deren Raum von ebenen und vertikalen Wandflächen abgegrenzt wird. Diese werden dem 19. Jahrhundert zugeordnet. Die übrigen 36 Objekte, welche durch die mißlungene Bemühung, ebene Flächen auszustemmen charakteristisch sind, werden in die Zeit nach 1447 eingeordnet und ähnlich wie Kozlov-Chlum in der Nähe von Turnov mit der Kirchengemeinschaft der Böhmisches Brüder in Verbindung gebracht. Die hier vorgelegte formale Struktur stellt eine einzigartige Siedlungseinheit dar und liefert – wohl als einzige in Mitteleuropa – Informationen über die bauliche Form dieses Siedlungstypes.

Deutsch von Bernd Magar